

A liturgikus ünneplésről

A *dies festus* (ünnepnep) a *dies profestus* (vagy *dies profanus*) ellentéte. Már a vallási terminológia is mutatja: eredetileg minden ünnep alapvetően vallási jellegű. Sőt,

az ünnep: *dies sanctus*, *dies sanctificatus* (megszentelt nap), tehát a Szent birodalmához tartozott. Vallásos tisztelet vette körül, s mindenféle profanizálást, beszennyezést távol tartottak tőle. Az emberiség fejlődése mind több „profán” elemet vitt az ünnepek megszentelt idejébe. Míg az ókorban voltaképpen minden ünnepet valamifajta vallásos tartalom határozott meg, az újkorban sok olyan ünnep van, melynek már semmiféle vallási vonatkozása nincs, sőt mintha csak – többé-kevésbé tudatosan – valláspótló szerepük lenne.

Mindenfajta ünnep közös vonása, hogy az ember ilyenkor felszabadítja magát megszokott tennivalóitól, s magasabb rendű, szabadabb érzéseknek adja át magát. A szürke hétköznapot, a lenyomó egyhangúságot az anyagi szükségletek gondjaival és terheivel együtt maga mögött hagyja, fellélegzik, és felszárnyal oda, ahol örömet talál. Ennek az örömnak lényege nem az, hogy nem dolgozunk, hanem hogy egy magasabbrendű, a munka átok-jellegetől bizonyos fokig felszabadult tevékenységet végzünk, melyet nem bélyegez meg a fáradtság. Az *otium* (görögül: *scholé*) nem henyélés, hanem a lélek szabad odaadása egy magasabb régióba emelkedő életérzésnek. Az ember szívesen kezd az ünnepon játékba, annak alacsonyabb vagy magasabb rendű formáiba, játékba, melynek nincs hasznossági célja, de annál inkább van értelme. Az alacsonyabb rendű játékban az ember örömtelien működteti saját erejét; a magasabb rendűekben pedig bepillant a világ mélységeibe, mintegy leutánozva visszatükrözi a kozmosznak és a léleknek titkait. Így az ünnep az ember számára a magasabb célokra és gondolatokra való ráeszmélés napjává lesz, alkalom arra, hogy szemünket a múlandóktól felemeljük a maradandó, örök javakra. Az örökkévaló visszfénye tölti el a lelket; az ünnepi hangulatból, az emelkedett életérzésből és az elmélyedésből öröm származik. A *festivitas* eredetileg *örvendezést* jelent. Az ünnepon nyert új erő tovább működik a mindennapokban. A munka erőt merít az elmúlt ünnepnap örömeiből, de ugyanígy a következő ünnepre való várakozásból is. Így tehát az ünnepnek magasabb értelemben gyakorlati haszna is van.

Még a modern materialistának is ez az alaptétele: nehéz hét – vidám ünnep. Persze az ő öröme és életkedve leragad a tisztán anyagiaknál. A lelkiileg emelkedettebb, de nem vallásos ember is ünnepel, bár profán módon. Ő az élet felfokozását keresi, egy olyan felszabadulást, mely a szellemet is kielégíti. A testi lazítás és felfrissülés helyét nála az intellektuális vagy esztétikai fel-emelkedés foglalja el. Szívesen keresi a szépségben rejlő értéket: a zene, a színház, a természeti vagy művészeti szépségek szemlélése jelenti számára az ünnepet, az emeli magasabb szintre az ő ünnepnapját. Saját életének fontos dátumait, a nemzet, a társadalom, a művészi vagy tudományos élet nagy-

Odo Casel német bencés szerzetes, liturgiátörténész. Cikkének eredeti címe: „Zur Idee der liturgischen Festfeier”, *Jahrbuch für Liturgiewissenschaft* III (1923) 93–99.

ságait és eseményeit ünnepli az ünnepnapon. Ez visszagondolás, visszaemlékezés – de valódi tartalom nélkül, hiszen senki sem tételezi fel, hogy azok az események, azok az emberek újra megjelenhetnének az ünneplők között. „Ami elmúlt, nem tér többé vissza”, de „visszatükröződik” a szubjektív emlékezésben. Az utókor emlékezetében a halhatatlanság árnyékát találja meg az ember.

Összehasonlíthatatlanul többet jelent azonban ennél is a vallásos ünnep. Az ünnep tárgya: az istenség. Az ünneplő itt nemcsak testi életörömét fokozza, s nem is csak intellektuális vagy esztétikai, sőt végülis nem csupán erkölcsi szellemét éleszti, hanem vallási, isteni eredetű életerejét. Az ünnep az isteni lét kifejeződése és forrása lesz a lélekben. És itt még mindig annyi fokozata van az ünnepnek, ahány foka a vallási életnek és élménynek. Most nem akarjuk ezeket részletekbe menően megkülönböztetni, hanem a vallásos ünneplés legfontosabb közös ismertetőjegyeit akarjuk megadni.

Ernek első jellegzetessége az, hogy az isteni élet valamiképpen ténylegesen leidéződik az ünneplők körébe. Az ünnep nem pusztán emlékezés, hanem *jelenlét*. Az istenség megjelenik az ünnepi szertartásban, látható módon, vagy tevékenysége által érzékelhetően. A hellenizmusnak oly gazdagon kifejezett vallási nyelvezete ezt kultikus epifániának (megjelenésnek) mondja. Az Isten *megjelenik* a kultusz szolgái között. Az ember hívja őt: halljad, jöjj, mutakozz meg, légy jelen! – és ő eljön, megmutatkozik, jelen van: *advenit, epiphaneitai, adest*. De nem egyszerűen jelen van, hanem azzal a céllal jön, hogy cselekedjék, segítsen. Éppúgy cselekedjen, szenvedjen és a szenvedés árán győzzön, mint ahogy az ő első epifániájakor szenvedett, harcolt, győzött. Am most a kultusz gyermekei már vele *együtműködnek*: úgy cselekszenek, mint akik közt ott az Isten. Amit végrehajtanak a kultuszban, az szent utánzás (*mimészis, imitatio*), az Isten cselekedetének utánzása, tehát szent cselekmény (*drama, praxis, agere*), isteni színjáték. Így teszik mintegy sajátjukká az isteni életet. Tehát itt is egy játékról van szó, de olyan játékról, mely a fent említettnél összehasonlíthatatlanul mélyebb életteljességgel bír. A játék misztériummá válik, mert a szimbólumban az isteni jelenlétet valósítja meg. Így tehát az ünneplés egy liturgiában éri el csúcspontját.

A szent ünnepnek tartalma és „terjedelme” egészen más, mint a profán ünnepé. Ez is – éppúgy, mint amaz – egy örvendező életfokozással, egy gyönyörűséget okozó tevékenységgel ajándékoz meg bennünket, de ez az élet az isteni élet, ez a tevékenység szent, liturgikus tevékenység. Az isteni Lélek nyilvánítja itt ki a maga teljességét, az objektív örökkévalóság ereszkedik le a rövid életű emberek világába.

Ha most feltesszük a kérdést: vajon megvannak-e ezek a jellemvonások a keresztény ünneplésben is, azonnal felismerjük, hogy nemcsak megvannak, de a legmélyebb értelemben meg is valósulnak. A keresztény ünnep legbelső lényege az isteninek epifániája, az isteni erő és kegyelem kinyilvánulása azért, hogy a benne résztvevő, vele együttcselekvő, együttünneplő emberek természetfölötti életet ajándékozzon. Az epifánia kultikus módon valósul meg: szent, szimbolikus cselekményekben, vagyis misztériumban. „Tartsátok szilárdan a hitben – mondja Szent Ambrus a húsvét éjszakai ünnepről (*de mysteriis*, 27.) –, hogy az Úr Jézus, miután a pap imádsága lehívta őt, valóban jelen is van. Hiszen ő azt mondta: ahol ketten vagy hárman összegyűlnek, ott

vagyok én is közöttük – hát akkor mennyivel inkább megajándékoz minket jelenlétével ott, ahol az Egyház van, ahol az ő misztériumai vannak!” A liturgia tehát olyan külső ünneplés, mely a belső, a szellemi életet ábrázolja és meg is valósítja, tehát *szimbólum*, a szó antik értelmében.

A liturgia játék-szerűsége onnan van, hogy az nem egy tisztán szellemi valóság, hanem a valóság a *képek fátyla* alatt; továbbá onnan, hogy a liturgiának nincs semmi közvetlen, hasznossági *célja*, hanem *értelme* van, mégpedig mindennél mélyebb és komolyabb értelme: az, hogy az isteni élet kifejeződése legyen, az Isten életét ábrázolja itt a földön, és az embereknek azt előadja, éppúgy, ahogy az Írás szerint az isteni Bölcsesség „játszott az Isten színe előtt a földkerekségen, és gyönyörűséget talált abban, hogy az emberek fiai között legyen” (Péld. 8.). A hívek épülésének *célját* a liturgia leginkább azzal éri el, hogy saját *értelmét* valósítja meg. A *cél* túlságos hangsúlyozását megszenvedné a dolog *értelme*; ezzel a cél is csak rosszul járna! „Aki engem megtalál, életet talál, és üdvöt merít az Úrtól!” – mondja a játszadozó Bölcsesség. Élet és üdv árad a keresztény ünneplésből.

A liturgia játékos jellegének hangsúlyozása nem a liturgia komolyságának lebecsülését jelenti, hanem éppen mélyebb és komolyabb értelmét mutatja meg. Mert ha a játék, a szimbolikus cselekmény eltűnne a liturgiából, vele együtt tűnne el az isteni élet gazdagsága, melyet a szimbólumok, a *működő jelek* kinyilvánítanak és tartalmaznak. Ezért imádkozik az Egyház így: „Uram, valósítsák meg a te misztériumaid bennünk azt, amit (képszerűen) tartalmaznak, hogy amit most külső képek alakjában megcselekszünk (*specie gerimus*), azt valóságosan is elnyerjük” (postcommunio a szeptemberi kántorbőjt szombatján). Vagy másutt: „Uram, ajándékozzon meg minket Keresztelő Szent János ünnepe azzal, hogy a befogadott misztériumokat képszerű ábrázolatukban (*significata*) tisztelettel kezeljük, és ami (bennük) még nagyobb, annak mibennünk megvalósulásán örvendezzünk” (*in nobis potius edita gaudeamus*; postcommunio Keresztelő Szent János fővételének ünnepén). A kegyelmi hatékonyság tehát a misztériumos játéknál nagyobb dolog, de ahhoz hozzá van kapcsolva mindaddig, míg majd le nem hull minden fátyol az istenről. A misztérium belső magja azonban majd akkor is megmarad.

Emiatt a keresztény ünneplés legbelső lényegéből fakad, hogy az Egyház ünnepének csúcspontja a miseáldozat. A miseáldozat ugyanis a legnagyobb és legátfogóbb krisztusi misztérium, melyben a kereszténység tulajdonképeni lényege, Krisztus megváltó tette misztérium-szerűen jelenvalóvá lesz. A szimbólumokban történő ünneplés által azonban maga az Egyház, az *Ecclesia* hozzá tud kapcsolódni az Úr egykori, egymagában végbevitt tettehez, s így kifejezi és továbbépíti az Ővele való bensőséges kapcsolatot, azt, melyet hol a „misztikus Test”, hol a „jegyeség” fogalmával, hol más képekkel fejezünk ki. Így a misztérium a szükségszerű út a Krisztus Testében való közösség felé.

Minden vasárnap (*küriaké, dominica*, az Úr napja), tehát az a nap, mely az Úrnak van szentelve, egybegyűjti a krisztusi közösséget az oltár köré, hogy az a szent helyen az ünnepet megülje. S e napot a megszentelt hetes szám lefutása szerint újból és újból meg kell tartani. A szabályszerű visszatérésben az örökkévalóság záloga és képe rejlik. Az ókori ember számára az év körforgása, a napnak a téli lehanyatlás után mindig újra támadása még inkább ígé-

retnek számított a világ és az idő soha ki nem alvó életére. Az Egyház számára, mely nem ebben az időbeliségben, hanem a jövőben (korszakban) lélegzik, az év körforgásában visszatérő ünnep az isteni öröklét záloga. Így ünnepli egyszer az évben kivételes ünnepélyességgel az Úr megváltásmisztériumát. A *Pascha* (húsvét) a *sollemnitas sollemnitatum* (az ünnepek ünnepe) és *festum summum* (a legfőbb ünnep), szigorúan véve a keresztényeknek egyetlen ünnepe, legalábbis a szó teljes értelmében. Ezért hívták az ókorban egyszerűen az ünnepeknek (*sollemnitas, hé heorté*). De a *sacramenta paschalia*, a húsvéti misztériumünnep a maga gazdag liturgikus kidolgozottságában magába foglalja Krisztus üdvösségművének teljességét. Az ünnep ötven napon át (*Pentecostes*) folytatódik, és az e szóból származó *Pünkösöd* nevével jelzett ünnepnapon fejeződik be. Ez az ünnep tehát a húsvéti misztériumünnepelés lezárása, voltaképpen – a szó teljes értelmében – nem tekinthető önálló ünnepnek.

A 2. században keletkezett *Epifánia* (január 6.) ünnepe: az Isten-Királynak, az üdvözítő Krisztusnak a világban való, fényben ragyogó megjelenése. Az Úr tevékenységének kezdete ez, mely születésében és önmaga első kinyilvánulásában mutatkozik meg, de csak halálában és feltámadásában ér céljához. Tehát itt is egy igazi misztérium jelenik meg, igaz, nem abban a teljességben, mint húsvétkor. A megváltásmisztériumnak bizonyos értelemben kiragadjuk egy részét, és külön is megünnepeljük, – vagy inkább (a görög felfogásnak megfelelően) a megtestesülést is már mint megváltást fogjuk fel. Ez az ünnep is a megváltásmisztérium teljességében, a misében ér csúcspontjára. Itt tehát egy *kezdst*, az üdvösségmű egy pontját emeltük ki és ünnepeltük különösképpen. Hogy e gondolat később mily gazdagságban bontakozott ki, azt a mai liturgiában szemlélhetjük, mely az „egyházi év” során felbontja rézszeire a megváltásművet, mint a prizma a fehér fényt.

A Krisztus-misztériumnak igen korai kiegészítése volt a mártír-misztérium. Benne az Egyház bizonyos fokig az *Ecclesia* misztériumát ünnepli, de konkrétan, egyes hőseiben, s éppen ezért eleinte felosztva az egyes egyházaknak megfelelően, kik a vértanúban saját legszebb virágukat ünnepelték. A keresztény ünneplést itt is teljes tisztaságában látjuk: a vértanú passiója olyan valami, ami együtt fut Krisztus misztériumával. Náluk is egy tettet ünneplünk, szenvedésüket és a feltámadáshoz való átmenetüket. Szünetük és győzelmük az ünnep liturgikus cselekményében jelenné válik.* A mártírok azonban nem a maguk erejéből győzedelmeskedtek, hanem mint Krisztusnak, a vértanú fejének (*caput martyrum*) tagjai. Így tehát nem egy önálló ünnep-misztériumot ünneplünk ilyenkor, hanem a vértanú szenvedését mint Krisztus misztériumának egy részét ünnepeljük. Ezért csúcspontja a mártír-ünnepeknek is az Eucharisztia. A misekánonban ma is (ti. a „római misekán-

* Erre bizonyítékok a római liturgikus szövegekből: *Jahrbuch für Liturgiewissenschaft* 2 (1922) 24. oldaltól. Egyik kritikumos e sokszoros tanúbizonyságot rövid úton félrelökte azzal a megjegyzéssel, hogy a vértanú ünnepe „nem több, mint pusztán emléknap, vértanúságuk bármiféle valós vagy akár csak szimbolikus megújulása nélkül”. Ezzel a kritikussal csak azt mutatja, hogy ő a liturgia lényegét félreérti, és egy modern felfogásból kiindulva nem lát különbséget a profán és a liturgikus ünnepnap között. Már ez a megfogalmazás: „bármiféle valós vagy akár csak szimbolikus megújulása” igen félreérthető, hiszen az ókeresztény liturgia számára e fogalmak sohasem zárták ki egymást. Ha pedig valaki a mise misztériumát nem egy örökös jelenlétnek, hanem „helyesebben a megváltásmű mindig visszatérő jelenlétének” nevezi, akkor vagy egy homályos szóval cseréli ki a világos kifejezést (hiszen a „jelenlét” nem ismétlődik, hanem megmarad), vagy olyan benyomást kelt, mintha minden realitás nélküli, szubjektív felidézést, pusztán visszaemlékezést ismerne el csupán. Márpedig a mise nem az!

nonban”, a ford. megjegyzése) díszhelyet foglalnak el a vértanúk: ők az Úr keresztfájának törzsökéből kihajtott sarjadékok.

És ez a gondolat is nagyon termékenynek bizonyult. Amikor a 4. században a mártírok kora végetért, mintha válság fenyegetett volna. Az ősegyházban a vértanúkat tekintették Krisztus tökéletes tanítványainak. Mit állítsunk most ezen eszmény helyébe? Mindenekelőtt a szerzetesség segített legyőzni a nehézséget, hiszen feladata éppen az volt az Egyházban, hogy a mártírium őskeresztény szellemét, lelkiületét és az Istennek szentelt szüzességet az új korba átültesse, új eszközökkel életben tartsa. A „hitvallás” (*confessio*) eszménye már a 4. század előtt megvolt, s ezt most átvitték a pusztába vonuló aszkétákra. Akik Krisztust (az üldözések során) megvallották, noha vérüket nem kellett érte kiontaniuk, azok az Egyházban a *confessorok* megbecsült csoportjába kerültek, rangjuk és értékelésük alig volt a vértanúké mögött. Most – az üldözések megszűntével – azokat nevezték hitvallóknak, *confessorok*nak, akik egész életüket megosztás nélkül Krisztusnak szentelték. Haláluk napját úgy ünnepelték, mint bizonyos értelemben egész életüknek, e naponkénti mártírimumnak (*cotidianum martyrium*, Szent Jeromos 27. levelében) összefoglalását, s egyben mint átlépésüket a beteljesedésbe. Így keletkeztek a hitvallók, egyházdoktorok ünnepei. A szüzességet mint a *sanctitas*nak (éleletszentségnek) a nőhöz különösen illő formáját s mint a mártírimum egy fajtáját és előfokát az Egyház mindig is nagyra becsülte. Most, mint a hitvallók, úgy a szüzek is a szentek külön osztályává lettek. Apostolok, vértanúk, hitvallók, egyházdoktorok, szüzek, özvegyek – először mindez a Lélek által kijelölt életállapotokat jelentette, azután pedig a szentek osztályait. Csak a püspök és nem-püspök hitvalló (*confessor pontifex – non pontifex*) közti különbségtételnél játszik szerepet a hivatal. De minden szentet úgy tisztel a liturgia, mint Krisztus tagját.

Azok a szentek, akik Krisztushoz földi életében és megváltásművében legközelebb álltak, s éppen ezért az ő titokzatos Testének kiemelkedő tagjai, a Krisztus-misztériumnak is különleges módon lettek részesei. A Boldogságos Szűz születése és „elavása” (*Nativitas és Dormitio Beatæ Mariæ Virginis*), még inkább az Angyali Üdvözlés (*Annuntiatio*) továbbá Keresztelő Szent János születésnapja (*Nativitas S. Johannis Baptistæ*) és az apostolünnepek is olyan ünnepekké lettek, melyek közbülső helyet foglalnak el a szentek ünnepei és a szorosabb értelemben vett Krisztus-liturgia között. Szent Péter és Pál ünnepe például az Egyház ünnepe, abból a szempontból, hogy azt Krisztus az apostolokra alapozta.

A liturgikus misztérium-ünneplés eredeti fogalma ily módon felosztódik, s ezért némileg veszít összegző erejéből. Ám világosan felismerhető, hogy az ünnep ezután is a valós misztériumhoz tartozik: Krisztusnak vagy valamely tagjának egy tette, az üdvösségtörténet egy eseménye 1) misztériumosan jelen van, 2) azt a hívők egy szent cselekménnyel ülik meg, és 3) így kapnak részt az üdvösség kegyelméből.

A *templomszentelés* ünnepe is teljességgel ebbe a gondolatkörbe sorozódik be. Ez az *Ecclesia* ünnepe, a Krisztus vérén megváltott közösségé, mely a kőépületben ön maga lényegét szemléli. A templomszentelés alkalmával szimbolikusan ünnepli, majd évenként újra megüli az Egyház azt, miként szentelődött Krisztus Jegyesévé a Vőlegény misztériumai által, s hogy miképpen lép be a misztériumba a keresztség, a lélekadás és az eucharisztia révén.

A templomszentelés napját ezért joggal hívják az Egyház születésnapjának (*natalis Ecclesiae*), hiszen e nap az Egyház misztériumát ünnepli. Éppen ezért, egy belső, logikai kényszerből kifolyóan, a szentelésnek éppúgy, mint évfordulójának ünneplésében a csúcspont az eucharisztikus áldozat misztériuma, mely minden megáldásnak és megszentelésnek forrása.

A *püspökszentelés* évfordulóját (*natalis episcopi*) is ebben az értelemben ünnepeľjük. Annak az ünnepe ez, hogy az Úr felszentelt szolgálai által mindenkor kegyelmi jelenlétével az Egyházban lakik, s őt, a *pastor aeternust*, az örök Pásztort tiszteljük az ő időről időre cserélődő „eszközeiben”. A püspökszentelés napjának visszatérése az Úr soha meg nem szűnő tevékenységének záloga.

Így tehát a klasszikus liturgia korában a liturgikus ünneptartás eszméje a lényegnek megfelelően és logikusan fejlődött, úgy, hogy ez a krisztusi és egyházi élet gazdagságából és az antik kultúra hatásából következett. A történelem itt világosan mutatja egy eszme megvalósítását. Az ókeresztény ünnepek köre úgy jelenik meg, mint egy rózsablak, melynek közepe egy teljes belső ragyogással lángol, a peremekre érve fokozatosan halványul, de azért mindeütt ugyanaz a fény élteľti.

A későbbi korokban, különösen a késő középkorban a liturgikus imádság objektív, dogmatikus, közösségi szelleme az érzelmesebb, individuálisabb germán gondolkodásmód hatására kissé háttérbe szorult. Eleinte a liturgián kívüli magánáhitat és a népi jámborság formáiban kiemeltek a keresztény tanítás hatalmas építményéből egyes hitigazságokat, üdvtényeket, s ezeket kezdték elkülönítve tisztelni. Később a nép nyomására az Egyház a liturgiába is bevonta ezek tiszteletét. Ezért találunk ez időtől fogva olyan ünnepeket, melyeknek tárgya már nem felel meg olyan tisztán a keresztény ünneplés eredeti szellemének. Ezeket éppen ezért már nem lehet olyan egyértelmű kapcsolatba hozni a nagy Krisztus-misztériummal, mint a klasszikus kor ünnepeit. A tárgynak sokszor némi absztrakt jellege van, mely nem felel meg a liturgia lényegének, ti. annak, hogy a liturgia alapvetően *esemény, cselekmény*. Ezekre az ünnepekre is a „rózsablak” fénye sugárzik rá, de valójában inkább körülötte foglalnak helyet, annak már nem szerves részei.

A liturgikus ünneplés szigorúbb felfogása azonban a kultusz lényegéből előtörve újból és újból érvényesüľni tudott a történelem folyamán. Olyan pápák, mint V. Pius, X. Pius nagy reformjainak legmélyebb értelme éppen az volt, hogy a Krisztus-misztérium mint a liturgia magva ismét teljes fényben és gazdagságban kibontakozzék. Ezt szolgálja az *officium de tempore* uralomra segítése, a vasárnapoknak más ünnepektől való megszabadítása, az ünnepek – főleg az újabb, absztrakt jellegű ünnepek – némi korlátozása.

A liturgikusok feladata, hogy ezeket a gondolatokat elméletileg is, gyakorlatilag is megerősítsék, kiépítsék, s olyan hatást fejtsenek ki, hogy a X. Pius által elért eredményeket ne lepje be megint a liturgiailag kevésbé értékes ünnepek rétege, mint történt ez V. Pius után.

E rövid tanulmány ösztönözni szeretne a liturgikus ünnepléssel foglalkozó tanulmányok folytatására. Egy ilyen kutatásnak nagy jelentősége van a liturgiából táplálkozó élet számára is. Mert világos, hogy a misztériumból kinövő élet összehasonlíthatatlanul termékenyebb, s az egyházas szellemhez sokkal közelebb áll, mint az, amely az absztrakt módon felfogott gondolatokra épül.

Fordította: Dobszay László